

Nationalismens moraliska status

”Nationalism” har visat sig vara en notoriskt svårdefinierad term. Detta förefaller emellertid inte ha avhållit dem som studerat fenomenet nationalism från att uttrycka bestämda åsikter om dess moraliska halt. Élie Kedourie hävdade t ex i sin analys av nationalismens filosofiska premisser, att den ”skapat nya konflikter, förvärrat spänningar och medfört katastrofer för ett oräkneligt antal människor som inte haft något som helst med politik att göra” (1966, s 138).

I den normativa diskussionen av nationalism har vissa moralfilosofer fokuserat på ett partikularistiskt drag i nationalismen och hävdat att all nationalism är oförenlig med den universalism som en moralteori bör ha. Så menar t ex Paul Gomberg, att om vi avvisar rasism med hänvisning till att rasismen på godtyckliga grunder ignorerar allmänmänskliga värden, så måste vi också, på samma grunder, avvisa åtskillnader som tar sin utgångspunkt i nationstillhörighet (1990, s 149).

Å andra sidan finns det företrädare för åsikten att universalism i sig inte är en självklarhet. Benedict Anderson menar att det snarast är en fix idé hos ”progressiva, kosmopolitiska intellektuella” att hävda att nationalism är besläktad med rasism (1991, s 141). Och Alasdair MacIntyre menar, att moralen bara kan grundas i värden som är just partikulära och socialt specifika. Några andra värden än sådana som uppstår i en viss social miljö med vissa typer av sociala relationer, kan vi helt enkelt inte komma i kontakt med, enligt MacIntyre:

Av detta följer att *jag* finner *min* grund för lojalitet mot dessa moralregler i *mitt* särskilda samhälle; berövad detta samhällsliv, skulle inte *jag* ha någon anledning att vara moralisk (1984, s 10).

Att den moraliska bedömningen av nationalism inte är entydig handlar inte bara om olika moralteoretiska utgångspunkter hos bedömarna. Det

handlar också om vagheten i själva nationalismbegreppet. Redan 1955 konstaterade Boyd Shafer att hundra års historiska studier av nationalismen inte resulterat i någon allmänt accepterad definition av termen "nationalism" (1955, s 3).

Enligt socialantropologen Ernest Gellner är nationalism "i första hand en politisk princip, som hävdar att den politiska och den nationella enheten bör vara kongruenta" (1983, s 1). Denna definition är vid nog för att kunna göra anspråk på att vara heltäckande. Å andra sidan är definitionens räckvidd en följd av vagheten hos de ingående termerna. Att "den politiska enheten" skall förstås som "staten" är kanske inte så kontroversiellt. Men hur avgränsas "den nationella enheten"? Genom medborgarskap? Genom etniska kriterier? Och vad menas med "kongruent"? Får ingen som ej tillhör nationen vara bosatt på statens territorium? Eller får de bo där, men utan rätt till politiskt inflytande? Måste, enligt nationalismen, medlemmar av den egna nationen som lever utomlands flytta hem? Eller skall den egna statens territorium utvidgas så att de utomlands boende medlemmarna av den egna nationen inkorporeras i den egna staten?

Beroende på hur "den nationella enheten" och "kongruens" definieras, kan man tänka sig olika typer av nationalism. Ett flertal typologier för nationalism har presenterats under 1900-talet. Vissa typologier utgår från de nationalistiska idéernas historiska och kulturella hemvist (se t ex Hayes, Hobsbawm och Kohn); andra fokuserar på vilka former av social gemenskap eller vilka institutioner som nationalismen härrör från (se t ex Kellas).

Som underlag för en normativ analys av nationalism är dessa historiska, kulturella, eller institutionella indelningsgrunder mindre intressanta, eftersom de inte fokuserar på nationalismens normer och principer, utan på dess kausala bakgrund. En typologi som däremot lyfter fram nationalismens olika normativa implikationer är den som nyligen presenterats av Liah Greenfeld. Hennes typologi bygger på en kombination av två olika distinktioner.

Dels skiljer Greenfeld mellan individualistisk och kollektivistisk nationalism, beroende på om nationalistens argument för nationellt självbestämmande utgår från en föreställning om individers rättigheter, eller en föreställning om nationens unika värde som kollektiv.

Dels skiljer hon mellan medborgarnationalism och etnisk nationalism, beroende på hur nationalisten tänker sig medlemskap i nationen:

kan vem som helst genom medborgarskap upptas i nationen, eller är medlemskap i nationen förbehållet dem som genom språk, kultur, eller härstamning tillhör en viss etnisk grupp?

Enligt Greenfeld är den etniska nationalismen alltid kollektivistisk, medan medborgarnationalismen kan vara antingen individualistisk eller kollektivistisk (1992, s 11). När jag i det följande använder termen "medborgarnationalism" avser jag med denna dock endast den individualistiska formen av medborgarnationalism, eftersom det är denna form som tydligast står i konflikt med den etniska nationalismen.

Kombinerar vi skiljelinjen medborgarnationalismetnisk nationalism med en precisering av Gellners definition av nationalismen, så får vi följande begreppsliga utgångspunkt för en normativ diskussion av nationalism: Varje nationalist har som mål, att hans nation skall ha och kontrollera en egen stat, och han ser det som en plikt för alla medlemmar av sin nation att vara lojal mot denna stat. (Denna plikt inbegriper en skyldighet för den enskilde nationsmedlemmen att, om så är nödvändigt för statens bevarande, offra sitt liv och sin egendom.)

För *medborgarnationalisten* utgörs nationen av en territoriellt definierad gemenskap (medborgarnationen). För *etnonationalisten* utgörs nationen av en etniskt definierad (dvs i termer av gemensamt språk, gemensam kultur, eller gemensam härstamning) nation (den etniska nationen). Medborgarnationalismen är en individualistisk doktrin i den meningen att den medger, åtminstone i teorin, en möjlighet för individen att byta nationstillhörighet genom att flytta från ett territorium till ett annat. Något motsvarande medges inte inom etnonationalismen: nationell identitet är där något som ärvs, eller övertas genom kulturell prägling, och kan inte väljas bort på individuell nivå. Medborgarnationen är för sin existens beroende av individers val: genom att flytta från ett territorium till ett annat, eller genom att göra nya territoriella indelningar, kan individer förändra eller upplösa en medborgarnation. I den meningen kan man hävda att en amerikansk medborgarnation *skapades* genom europeisk inflyttning. Utifrån medborgarnationalismens perspektiv är detta den legitima formen för skapande av nationer: individer *väljer* nationstillhörighet genom att flytta till ett visst avgränsat territorium, eller genom att avskilja det territorium de bebor från omgivningen. I denna mening kan medborgarnationalismen, i motsats till etnonationalismen, sägas implicera en doktrin om individuella rättigheter: individer har rätt att

själva definiera sin nationstillhörighet (genom att skapa, upplösa, lämna, eller flytta till en viss territoriellt avgränsad gemenskap).

Detta är förenligt med det nationalistiska kravet att man skall vara lojal mot sin territoriella gemenskap: rätten att omdefiniera sin nationstillhörighet utesluter inte en plikt att vara lojal mot den nationalstat inom vars gränser man faktiskt accepterat att leva. Rätten att som svensk medborgare söka amerikanskt medborgarskap minskar på intet sätt ens plikter gentemot den svenska staten så länge man är svensk medborgare, eller gentemot den amerikanska staten när man väl upptagits som medborgare där.

Frågan om nationalismens moraliska status kompliceras av uppdelningen på medborgarnationalism och etnonationalism. Ett värdeomdöme som är giltigt för den ena typen av nationalism behöver inte nödvändigtvis vara det för den andra. Att jämställa nationalism med rasism ter sig mindre orimligt om man diskuterar etnisk nationalism, jämfört med om man diskuterar någon form av medborgarnationalism.

För att kunna moraliskt ta ställning till olika nationalistiska principer, måste vi också ta ställning till de normativa premisser de vilar på. Medborgarnationalismen förutsätter, som vi såg ovan, att individer *har* moraliska rättigheterna har vi något skäl att ansluta oss till det antagandet? Den kollektivistiska medborgarnationalismen förutsätter att den etniska gemenskapen utgör ett värde som bör upprätthållas av staten. Men i vad består denna gemenskaps värde? Hur kan detta att man ingår i en språklig eller härstamningsrelaterad gemenskap generera moraliska skyldigheter?

Den uppfattning om gemenskapen som ett värde i sig, som etnonationalismen förutsätter, har fått en försvarare i Alasdair MacIntyre. MacIntyre hänvisar till samhällsgemenskapens betydelse för forrådet av individens moral. Utan att ingå i en samhällsgemenskap kan individen varken bli en, eller utvecklas som, moralaktör. MacIntyre försvarar en "patriotismens moral", där patriotism betraktas som en dygd, eftersom den bidrar till att göra moralen möjlig:

Fjärrad från min samhällsgemenskap, riskerar jag att förlora greppet om alla genuina riktlinjer för omdömen. Lojalitet gentemot denna samhällsgemenskap, gentemot hierarkin av särskilda släktband, särskilda lokalgemenskaper, och särskilda naturliga gemenskaper, är, enligt detta synsätt, en förutsättning för moralen. Följaktligen är

patriotismen och de till denna knutna lojaliteterna, inte bara dygder, utan centrala dygder (1984, s 11).

MacIntyre noterar en "liberal" kritik, att den patriotism han förespråkar utesluter möjligheten att kritisera samhällsgemenskapen i dess helhet. Eftersom nationen utgör den yttersta källan till moralen, så har vi ingen möjlighet att formulera en moral som är extern i förhållande till den nationsgenererade moralen. Nationen som sådan kan inte underkastas moralisk kritik. MacIntyre accepterar denna konsekvens, förutsatt en viss precisering av vad det är som undantas från kritik:

Vad är det då som undantas? Svaret är: nationen uppfattad *som ett projekt*, ett projekt som på ett eller annat sätt framfötts i det förflutna och utvecklats så att en moraliskt distinkt samhällsgemenskap tillkommit, vilken förkroppsligat ett anspråk på politisk autonomi i dess skiftande organiserade och institutionaliserade former.... Vad patrioterna är förpliktade till är ett särskilt sätt att koppla ett förflutet som har överfört en distinkt moralisk och politisk identitet på honom eller henne, till en framtid för det projekt som är hans eller hennes nation, vars förverkligande åvilar honom eller henne. Endast denna lojalitet är ovillkorlig, och lojaliteten gentemot enskilda regeringar eller konstitutioner är helt avhängig huruvida dessa är ägnade att främja projektet, snarare än att omintetgöra eller fördärva det (1984, s 13–14).

MacIntyre accepterar att det finns en risk med patriotismens moral, nämligen att den degenererar till ett okritiskt och irrationellt hävdande av den egna nationens intressen på mänsklighetens bekostnad. Liberalen har rätt i att en sådan risk finns, menar MacIntyre, men tillägger att det liberala alternativet hotar oss med total normupplösning:

Medan den liberala moralisten kunde sluta sig till att patriotismen är en permanent källa till hot mot moralen, på grund av det sätt på vilket den placerar våra band till vår nation bortom rationell kritik, så kan moralisten som försvarar patriotismen sluta sig till att den liberala moralen är en permanent källa till hot mot moralen, på grund av det sätt på vilket den gör våra sociala och moraliska band alltför mottagliga för upplösning genom rationell kritik (1984, s 18).

Risken med patriotismens moral väger för MacIntyre lättare än risken med liberalismens moral: det är för honom skillnaden mellan en moralsyn som kanske leder fel i vissa fall, och en moralsyn som kanske omöjliggör all moral. Patriotismens moral, när den är som bäst, "tillhandahåller en klar redogörelse för, och rättfärdigande av, de särskilda band och lojaliteter som formar så mycket av det moraliska livets innehåll" (1984, s 16).

MacIntyres position är emellertid behäftad med avgörande svagheter. Föreställningen om nationen som ett projekt är t ex problematisk. MacIntyre har på annat ställe (1985, s 68–70) kritiserat liberalismen för att dess syn på rättigheter är ahistorisk: rättigheter är inte universellt erkända, utan produkten av en bestämd västerländsk och modern idétradition. Men just denna kritik kan riktas mot "nationen som ett projekt". Upplevelser av nationell identitet är sällsynta före Franska revolutionen. Det förekom att människor upplevde samhörighet med sina byar och lokalregioner, med sin sociala klass och sina trosfränder, men mera sällan med *nationen*. Historikern Eric Hobsbawm har således kommit fram till att "det är inte nationer som ger upphov till stater och olika typer av nationalism, utan tvärtom" (1990, s 10). Nationer är, som Benedict Anderson uttrycker det, *upplevda gemenskaper*, och det är de nationalistiska rörelserna under 1800-talet som övertygar människor om att de har en nationell identitet att slå vakt om.

Efter unionen med England 1707 var det, enligt Hobsbawm, skottarnas eget påfund att kalla sig "nordbriter" den skotska identiteten upplevdes alltså inte som så omistlig som senare separatister velat göra gällande. Beteckningen "estländare" användes inte i Baltikum före 1860-talet. Vid sekelskiftet kunde man inte fastställa antalet immigrerade albaner i USA, eftersom de tidiga immigranterna sällan identifierade sig som "albaner". Samma sak med "nationalspråk". Dessa konstrueras ofta utifrån vad som i själva verket bara är en av flera talade dialekter inom ett område. Så var fallet med bulgariskan, ukrainskan, ungerskan, lettiskan och litauiskan. I Norge, noterar Hobsbawm, *skapades* nynorskan av Wergeland för att markera distans till den danskinfluerade talade norskan (1990, s 35–55).

Om nationen är en uppfinning av nationalisterna, så borde dess normativa status för MacIntyre inte vara av en högre klass än de rättigheter som han betraktar som artificiella konstruktioner. Patriotism

är huvudsakligen en produkt av de amerikanska och franska revolutionerna; att tala om patriotism under medeltiden är en anakronism. Den koppling mellan det förflutna och det framtida nationella projektet som MacIntyre tillskriver patriotismen kan inte åsyfta något äldre förflutet än 250 årsamma tidsrymd som förflutit sedan de första deklarationerna om mänskliga rättigheter formulerats. Tidigare än så finns det inget nationellt projekt att tala om.

Även om vi går med på att nationen är en nationalistisk konstruktion, så kvarstår möjligheten att nationen, när den väl konstruerats, är värd lojalitet på grund av dess betydelse för forlandet av våra moraliska normer.

Men varför diskutera lojalitet mot det som formar våra normer, om vi inte först förvissat oss om att vi bör vara lojala mot själva normerna? Om normerna är förkastliga, varför då vara lojal mot de institutioner som präglat dem?

MacIntyre skulle kanske invända, att detta är en meningslös diskussion, eftersom vi inte har några andra normativa redskap att bedriva kritik med, än dem som vår sociala miljö tillhandahåller, dvs samma sociala miljö som tillhandahåller just de normer vi nu vill kritisera. Vi kan alltså inte ställa oss utanför vår socialt formade moral, för att kritisera densamma.

Detta resonemang aktualiserar emellertid frågan om möjligheten till *förändring* av sociala normer. Det torde vara okontroversiellt att påstå, att moraliska normer inom ett givet historiskt samhälle, vilket som helst, faktiskt förändras över tiden. Jämför t ex synen på livegenskap i England 1250 respektive 1850, eller synen på barnarbete där 1800 respektive 1900. En förutsättning för normförändring är att människor mer eller mindre radikalt *bryter* mot de normer de själva mottagit. Radikala brott (som när Luther bryter med påven) är kanske inte så vanliga. Men en lång tids gradvisa avvikande från mottagna normer innebär på sikt ett betydande normbrott. Den långa striden för allmän och lika rösträtt i Europa under åren 1800–1950 medför, till slut, att medborgarstaten ersätter bördstaten.

Uppenbarligen är människan i stånd att kritisera de normer hennes samhälle överfört till henne. Annars skulle normförändring vara svår-förklarlig.

MacIntyre skulle här kanske invända, att hans teori inte utesluter normförändring. Den utesluter bara, att man kan inhämta normer

externt i förhållande till den egna sociala gemenskapen. Även de kritiska idéerna måste alltså ha sin utgångspunkt i det egna samhällets normtradition. Men då måste man i stället ifrågasätta en annan av MacIntyres idéer, nämligen den att samhällsgemenskapen är "moraliskt distinkt". Om samhällets normtradition medger att en viss moralnorm samtidigt kan bejakas och avvisas, så är det tveksamt om samhället ifråga kan betraktas som "moraliskt distinkt". Snarare är det väl "moraliskt motsägelsefullt". Samhällsgemenskap skulle då inte nödvändigtvis implicera värdegemenskap. Att såväl Martin Luther King som hans vita motståndare i den amerikanska södern alla var medlemmar i den amerikanska nationen innebar förvisso inte heller att de delade samma moraliska värderingar.

Mer generellt kan man också ifrågasätta MacIntyres kausala koppling mellan nation och moral. Även om vi accepterar att vår "sociala miljö" påverkar våra normers innehåll, så följer inte därav att det är den *nationella* sociala miljön som står för hela, eller ens den mest betydelsefulla, påverkan. Normer påverkas av faktorer som är externa i förhållande till det egna samhället. Under medeltiden formades den svenska allmogens normer inte bara av inhemska traditioner, odlade i ättsamhället och kodifierade i landskapslagarna, utan också av den romersk-katolska kyrkans moralföreställningar, förmedlade via kloster och kyrkor. I dagens samhälle är vi i allt väsentligt delaktiga i en västerländsk moral, en moral som transcenderar ett flertal nations- och statsgränser. Att se moralutveckling som en nationell angelägenhet är anakronistiskt. Att se patriotism som ett skydd för en sådan moralutveckling förefaller tanklöst.

Etnonationalismen är svårförsvard, eftersom den förutsätter kontroversiella antaganden om att nationen som kollektiv eller organism besitter en moralisk auktoritet som inte tillkommer dess individuella medlemmar. Vari denna auktoritet skulle bestå, har aldrig kunnat klargöras. Återstår så möjligheten att medborgarnationalismen skulle kunna rättfärdigas moraliskt. Den individualistiska medborgarnationalismen hävdar, att staten har som sin främsta skyldighet att upprätthålla de individuella medborgarnas moraliska rättigheter. (Det bör noteras, att det inte handlar om att upprätthålla alla människors rättigheter, utan endast om att upprätthålla de egna medborgarnas rättigheter. Detta är skiljelinjen mellan ett nationalistiskt och ett universalistiskt upprätthållande av rättigheter.)

Den individualistiske medborgarnationalisten avstår från metafysiska spekulationer om nationen som moralisk auktoritet. Det innebär förvisso inte att han avstår från all metafysisk spekulation. Centralt för hans position är antagandet att människor har moraliska rättigheter. Hur kan ett sådant antagande grundas? De amerikanska revolutionärerna som 1776 förklarade sin union oberoende av brittisk överhöghet, motiverade sin självständighetsdeklaration med hänvisning till människors *naturliga* rättigheter, sådana som John Locke en gång försvarat. Men naturliga rättigheter är inte något som går att identifiera empiriskt. De är inte beskaffade som naturliga (fysiska) egenskaper, som att ha två ben och två öron. Antagandet om naturliga rättigheter vilade ytterst på religiösa premisser: det var i sin egenskap av att vara skapad av Gud, till Guds avbild, som människan tillerkändes rättigheter. Locke hävdar t ex att människan är frambringad av en "allsmäktig och oändligt vis Skapare" att verka på jorden så länge denne Skapare vill, för att motivera det kategoriska förbudet för varje människa att beröva en annan människa livet: det är Gud, inte människan, som skall sätta gränserna för det mänskliga livet (1924, bk II, kap ii, 6).

I den mån de teologiska premisserna (till vilka måste räknas ett antagande om Guds existens) underkänns, så underkänns också grunden för naturliga rättigheter.

Detta innebär inte att man måste avstå från rättighetsresonemang. Rättigheter kan grundas i annat än teologiska antaganden. Ett sådant alternativt sätt att försvara moraliska rättigheter är Alan Gewirths teori om rättigheter som anspråk vilka varje rationell aktör är logiskt förpliktad att acceptera. Dessa aktörsrelaterade anspråk har som sina objekt de generellt nödvändiga betingelserna för allt framgångsrikt handlande: frihet och välbefinnande, i Gewirths formulering. Staten får i Gewirths teori just den instrumentella funktion som den individualistiske medborgarnationalisten förespråkar:

För att varje person skall vara skyddad i sina rättigheter till dessa grundvärden ... så måste andra personer hindras från att kränka dem. Brottsbalken består av regler som förbjuder sådana kränkningar och anvisar medel för att förhindra dem. De institutionella anordningarna för att etablera dessa prohibitiva regler utgör minimalstaten (1978, s 294–295).

Eftersom staten, enligt Gewirth, är instrumentellt nödvändig för upprätthållandet av moraliska rättigheter, så bör den individuella medborgaren förhålla sig lojal gentemot sin statmen endast så länge staten faktiskt upprätthåller individernas moraliska rättigheter:

Respekten [för andra personers rättigheter] innebär att man bör lyda och stödja det territoriellt avgränsade sociopolitiska system som innefattar och möjliggör förverkligandet av dessa rättigheter för alla personer inom territoriet i fråga....

Sålunda får statens krav företräde framför individers frihet och välbefinnande i händelse av konflikt. Men det måste betonas inte bara att sådana konflikter måste undvikas när det är möjligt, utan också att denna prioritering bara kan förekomma när det faktiskt föreligger genuina och oundvikliga konflikter; dessutom måste staten i fråga uppfylla PGC:s [dvs the *Principle of Generic Consistency*, Gewirths rättighetsprincip] egalitært-universalistiska krav, genom att innefatta jämlikheten i generiska rättigheter i en social ordning eller ett system av ömsesidigt understödjande rättigheter (1982, s 251).

En individualistisk medborgarnationalism som förutsätter Gewirths rättighetsteori blir en *konditional* nationalism: lojalitet gentemot den egna staten anbefalles endast *om* staten upprätthåller de aktörsrelaterade rättigheterna, och endast *så länge* den gör så. För Gewirth blir det inte nationens eller den politiska gemenskapens faktiska normativa traditioner som avgör vad som är rätt eller orätt. Rättigheter grundas i rationella aktörers nödvändiga anspråk på de nödvändiga betingelserna för framgångsrikt handlande. De faktiska normativa traditionerna kan kritiseras utifrån den rationelle aktörens perspektiv, utifrån hur väl dessa traditioner överensstämmer med hans rättighetsanspråk.

Inom Gewirths teori underordnas nationalismen en universalistisk moral. Rättigheter har man som aktör, inte som aktör av en bestämd nationalitet. Förvisso är det statens uppgift att upprätthålla de egna medborgarnas rättigheter, snarare än människors rättigheter i största allmänhet. Men människor utanför staten *S* har också de aktörsrelaterade rättigheterna, även om det inte är *S*:s primära skyldighet att upprätthålla dem. Givet statens instrumentella nödvändighet för rättigheters upprätthållande, och givet att *alla* aktörer har rättigheter, så blir Gewirths konklusion, att det bör finnas tillräckligt med stater för att

upprätthålla alla personers rättigheter (1978, s 308; 1988, s 300).

Medan etnonationalismen förutsätter antaganden om nationens moraliska auktoritet som ter sig omöjliga att försvara, så ser bilden något annorlunda ut för medborgarnationalismen, åtminstone om den inte förutsätter *naturliga* rättigheter. I den version jag skisserat ovan förutsätter den (1) aktörsrelaterade rättigheter och (2) statens instrumentella nödvändighet för att upprätthålla (1).

Debatten kring Gewirths aktörsrelaterade rättighetsteori har varit livlig och omfattande. Jag avser inte att rekapitulera den här, men hittills förefaller teorin ha stått emot den filosofiska kanonaden tämligen intakt. (För en detaljerad genomgång av debatten kring Gewirths teori, se Beyleveld.)

Samtidigt har möjligheten att formulera en moraliskt försvarbar nationalism ånyo aktualiserats genom ett nyligen utkommit arbete av Yael Tamir (1993), där en "liberal nationalism" antas kunna förena hävdandet av individuella rättigheter med hävdandet av gemensamma, nationsrelaterade värden.

Såväl rättighetsteorier som nationalism ansågs länge som inte bara avsmnade, utan också sinsemellan oförenliga projekt. Båda har under senare år visat sig synnerligen livaktiga. Kanske kommer det också att visa sig, att de är möjliga att förena, åtminstone på ett teoretiskt plan.

Litteratur

ANDERSON, BENEDICT, *Imagined Communities*. Verso, 1991

BEYLEVELD, DERYCK, *The Dialectical Necessity of Morality*. The University of Chicago Press, 1991

GELLNER, ERNEST, *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell, 1983

GEWIRTH, ALAN, *Reason and Morality*. The University of Chicago Press, 1978

GEWIRTH, ALAN, *Human Rights*. The University of Chicago Press, 1982

- GEWIRTH, ALAN, "Ethical Universalism and Particularism", *The Journal of Philosophy*, 85:283–302, 1988
- GOMBERG, PAUL, "Patriotism Is Like Racism", *Ethics*, 101:144–150, 1990
- GREENFELD, LIAH, *Nationalism. Five Roads to Modernity*. Harvard University Press, 1992
- HAYES, CARLTON, *The Historical Evolution of Modern Nationalism*. Richard R. Smith, Inc., 1931
- HOBSBAWM, ERIC, *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge University Press, 1990
- KEDOURIE, ÉLIE, *Nationalism*. Hutchinson of London, 1966
- KELLAS, JAMES G., *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. Macmillan, 1991
- KOHN, HANS, *The Idea of Nationalism*. The Macmillan Company, 1946
- LOCKE, JOHN, *Two Treatises of Government*. Everyman's Library, 1924 [1690]
- MACINTYRE, ALASDAIR, "Is Patriotism a Virtue?". The Lindley Lecture, University of Kansas, 1984
- MACINTYRE, ALASDAIR, *After Virtue*. Duckworth, 1985
- SHAFER, BOYD C., *Nationalism: Myth and Reality*. Victor Gollancz Limited, 1955
- TAMIR, YAEL, *Liberal Nationalism*. Princeton University Press, 1993